

УДК 342.95

Н.А. ОЛЕФІРЕНКО, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ключові слова: провадження у справах про адміністративні правопорушення, процесуальний статус особи, потерпіла особа, права і обов'язки потерпілого

Основоположним принципом адміністративної відповідальності є рівність прав і свобод учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення. Для встановлення режиму законності провадження в справах про адміністративні правопорушення необхідно сконцентрувати увагу не тільки на гарантіях прав особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, але й на гарантіях, наданих особі, якій правопорушенням заподіяно моральну, фізичну чи майнову шкоду, тобто потерпілому. Держава має турбуватися не тільки про правопорушників, але і про тих, хто потерпів від вчинених ними діянь. Останнім же часом розвиток адміністративно-деліктних норм відбувається в напрямку захисту прав насамперед осіб, які вчинили адміністративні правопорушення. Так, в чинному законодавстві не закріплено окремі права потерпілого, зокрема право користуватися допомогою захисника, на відміну від особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, не в повній мірі урегульовано порядок відшкодування потерпілому завданої шкоди, не визначено порядок реалізації його правового статусу. Названі обставини зумовлюють актуальність дослідження правового статусу потерпілої особи як учасника адміністративно-деліктного провадження.

Проблеми правового статусу окремих уча-

сників адміністративно-деліктного процесу, у тому числі потерпілого, були предметом дослідження В.М. Скавроніка, О.М. Собоного, О.В. Агеєва, В.В. Нижникової, Р.В. Сінельника, Б.М. Мартиненко та ін. У той же час, загалом для вітчизняної науки правовий статус потерпілої особи в результаті вчинення адміністративного правопорушення є новим і недостатньо розвинутим напрямом наукового пошуку. Тому метою статті є виокремлення особливостей законодавчого регулювання та практики реалізації правового статусу потерпілої в результаті вчинення правопорушення особи та вироблення пропозиції щодо його удосконалення.

Процесуальний статус потерпілої від адміністративного правопорушення особи як учасника адміністративно-деліктного провадження визначений у статті 269 КУпАП. Відповідно до цієї норми потерпілою визнається особа, якій адміністративним правопорушенням заподіяна моральна, фізична або майнова шкода. Потерпілий вправі ознайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, оскаржити постанову в справі про адміністративне правопорушення. Також потерпілий може бути опитаний як свідок у відповідності зі статтею 272 КУпАП [1].

Отже, якщо діями правопорушника особі завдається майнова, фізична або моральна шкода, то вона згідно з чинним адміністративно-деліктним законодавством України визнається потерпілою особою (ст.269 КУпАП). Таке законодавче положення має важливе практичне значення, бо сприяє захисту прав потерпілих унаслідок незаконних дій правопорушника. Проте неконкретні, розпливчасті положення згаданої статті не дають підстав стверджувати, що потерпілими особами визнаються, окрім фізичних, і юридичні особи.

Окремим питанням, яке потребує вирішення, є можливість визнання потерпілими від адміністративного правопорушення представників громадськості, яким завдається в першу чергу моральна шкода [2, с.245–247]. Практика застосування органами адміністративно-деліктної юрисдикції адміністративної

відповідальності за вчинення окремих правопорушень вказує на необхідність правового регулювання цього питання [3, с.49]. Адже визнання представників громадськості потерпілими від адміністративного правопорушення наділяє їх певними процесуальними правами, наприклад, правом оскарження постанови про адміністративне правопорушення, відповідно до ст.287 КУпАП. Типовою ситуацією сьогодні є невдоволення громадськістю мірами адміністративної відповідальності які застосовуються до осіб, які вчинили окремі правопорушення.

Так, наприклад, особа, яка вчинила дрібне хуліганство, що виразилось у нецензурній лайці в громадському місці (дворі будинку, під'їзді), образливому чіплянні до громадян, вчиненні інших подібних дій, що порушують громадський порядок та спокій громадянами, завдала моральної школи багатьом громадянам, що в даний час знаходились в громадському місці. Звісно, що громадськість обурена такими діями, жадає застосування до цієї особи ефективних, законних та адекватних поведінці мір покарання, та бажає захищати свої права як потерпілої сторони. Таким чином, виникає питання про необхідність визнання таких членів громадськості потерпілими від даного правопорушення. І така можливість їх кореспондується законодавством на підставі завдання їм моральної шкоди. Тому вважаємо доцільним визначити в ст.268 КУпАП процесуальну можливість участі таких осіб у адміністративно-деліктному процесі як потерпілої сторони, шляхом закріплення норми такого змісту *«Для визнання особою потерпілою вона подає до органу, що здійснює провадження у справі заяви з обґрунтуванням підстав заподіяння їй моральної, фізичної та моральної шкоди»*. Така норма буде сприяти здійсненню громадського контролю за діяльністю органів адміністративно-деліктної юрисдикції.

Незважаючи на те, що адміністративним правопорушенням може бути заподіяна майнова, фізична і моральна шкода, в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення можливе відшкодування

тільки майнової шкоди. Фахівцями з адміністративного права майнова шкода розглядається, як правило, тільки як втрата, привласнення, знищення або пошкодження майна. У КУпАП (ст.ст.40, 329) прямо закріплено, що в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення підлягає відшкодуванню тільки майнова шкода. Тобто неoderжані доходи в розмір відшкодування заподіяної адміністративним правопорушенням шкоди не включаються. При цьому висувуються аргументи про труднощі її підрахунку і неможливості відшкодування в порядку адміністративно-деліктного провадження. Якщо слідувати за положенням ст.40 КУпАП, то потерпілій особі в межах адміністративного провадження можна вимагати відшкодування тільки прямої дійсної шкоди, що, безумовно, порушує принцип відшкодування шкоди в повному обсязі, який закріплений цивільним законодавством (ст.1166 ЦК України). Оскільки виникає логічне запитання: *«Чому в порядку цивільного судочинства заподіяна шкода відшкодовується в повному обсязі, а в порядку адміністративного провадження тільки пряма дійсна шкода? І чому адміністративне право в даному випадку обмежує законні права й інтереси потерпілої особи?»*. Такий стан справ, на думку М.Р. Сиротяк, призводить до того, *«що потерпілій особі краще відразу звернутися до суду з цивільним позовом і одержати відшкодування шкоди в повному обсязі, ніж чекати милості від органу адміністративно-деліктної юрисдикції, що розглядає справу, і одержати відшкодування тільки прямої дійсної шкоди»* [4, с.125].

Дійсно, законодавець у ст.40 КУпАП передбачив можливість стягнення майнової шкоди в порядку адміністративного провадження перш за все для повноти і об'єктивності дослідження всіх обставин справи, а також для швидкого відшкодування заподіяної адміністративним правопорушенням шкоди. Якщо це так, то вказані переваги відшкодування в порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення по-

винні гарантувати потерпілому можливість відшкодування шкоди в тому розмірі (обсязі), в якому він міг би одержати при розгляді позову в порядку цивільного судочинства.

Чинні цивільно-правові механізми захисту майнових прав потерпілих не завжди якісно і швидко відновлюють майнову сферу фізичних і юридичних осіб, яким було заподіяно майнову шкоду. Так, якщо майнова шкода, заподіяна адміністративним правопорушенням, в розмірі становить, наприклад, 100 грн. і більше, то є сенс потерпілій особі звернутися з цивільним позовом до місцевого суду. Проте, якщо майнова шкода становить, наприклад, 10 або 20 грн., то виникає питання про доцільність такого звернення до суду в порядку цивільного судочинства. Потерпілий, виходячи з того, що, по-перше, майнова шкода незначна, а, по-друге, його майнові та моральні витрати будуть більшими, ніж відновлений майновий стан, відмовляється від відшкодування такої незначної шкоди в порядку цивільного судочинства.

Побудова правової держави передбачає і закріплення правових механізмів захисту всіх майнових прав, у тому числі і від дрібних посягань. Тому і виникає необхідність існування разом з цивільно-правовим адміністративно-правового механізму захисту майнових прав потерпілих від адміністративних правопорушень.

З аналізу стану чинного законодавства України та матеріалів практики видно, що питання захисту майнових прав потерпілої особи від адміністративних правопорушень безпосередньо пов'язане з вирішенням теоретичного питання про правову природу такого заходу примусу, як відшкодування шкоди органами адміністративної юрисдикції в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення, та закріпленням чіткого механізму реалізації цього заходу примусу.

На нашу думку, вирішення цієї проблеми вбачається в наступному. Необхідно змінити положення ст.40 КУпАП так, щоб ініціатива про відшкодування заподіяної майнової шкоди надходила не від органу адміністративної

юрисдикції, а від самого потерпілого, наприклад, у вигляді заяви. При цьому необхідно прокурора (поки ще діють перехідні положення Конституції України) наділити правом пред'являти заяву про відшкодування майнової шкоди, заподіяної адміністративною проступком, якщо цього вимагає охорона інтересів держави. Такий підхід усунув би диспути про правову природу відшкодування майнової шкоди в порядку адміністративного провадження, оскільки цей порядок явно свідчив би про цивільно-правову природу цього заходу примусу. Проте цей підхід має також певні недоліки. Йдеться про терміни давності притягнення до адміністративної відповідальності, передбачені ст.38 КУпАП, і які не дозволяють оперативно відреагувати на правопорушення і вчасно потерпілій особі звернутися до органу адміністративної юрисдикції з такою заявою.

Слід додати, що чинний КУпАП не містить положення про те, хто, коли і де (в якому акті) визнає конкретну особу потерпілою. За потерпілим не закріплено також право вимагати порушення провадження про адміністративний проступок, право подавати докази, право виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, право оскаржити процесуальні дії посадових осіб (крім винесеної постанови) тощо. Потерпілий може реалізувати деякі з цих прав, посилаючись на Конституцію України, численні закони і підзаконні, особливо відомчі, нормативні акти. Але це тільки заплутує провадження, ускладнюючи і сповільнюючи процес розгляду справи, а значить і поновлення потерпілого у його правах, порушених адміністративним проступком. Не треба забувати, що постанова по справі про адміністративний проступок є беззаперечним доказом, який в подальшому допоможе громадянину поновити порушені права, відшкодувати заподіяну шкоду. Тому доцільно всі права потерпілого визначити в одній статті КУпАП, причому значно розширивши їх коло. Це дозволить потерпілому, захищаючи свої права, бути активним учасником провадження. Як мінімум, в ст.269 КУпАП права потерпілого має бути закріпле-

но в такому ж обсязі, в якому в ст.268 КУпАП це зроблено щодо порушника.

Прогресивнішим та більш досконалим в цьому плані виглядає перспективне законодавство, що регулює правовий статус потерпілої від адміністративного правопорушення особи. Так, статтею 698 проекту Кодексу України про адміністративні проступки № 5558 у загальних рисах зберігає закріплений чинним законодавством статус потерпілого, закріплюючи, що потерпілим є фізична особа, якій адміністративним проступком заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Розширення зазнали коло прав потерпілого, який має право отримувати копію протоколу про адміністративний проступок, знайомитися з матеріалами справи, заявляти клопотання, оскаржувати рішення у справі про адміністративний проступок. Потерпілого може бути опитано як свідка. Новелою є пункт 4 цієї статті, який визначає право потерпілого брати участь у розгляді справи про адміністративний проступок особисто або через свого представника [5].

Із цього приводу у Висновку Головного аналітично-експертного управління Верховної Ради міститься зауваження про те, що, поперше, потерпілий не повинен мати менше коло прав, ніж суб'єкт адміністративного проступку. Адже завданням КУпАП є саме забезпечення прав і свобод людини і громадянина, у першу чергу потерпілого, та, подруге, викликають заперечення положення щодо можливості допиту потерпілого як свідка. За своєю суттю це різні процесуальні фігури, їхні пояснення мають різне процесуальне значення.

На необхідність удосконалення правового статусу потерпілого в адміністративно-деліктному процесі вказують науковці. Так, на думку Т. Коломоець, варто розширити адміністративно-процесуальний статус потерпілого, надавши йому право надавати пояснення, докази, користуватися юридичною допомогою адвоката, що сприяло б надійнішому захисту його прав [6, с.161]. Досліджуючи статус потерпілого у провадженні у

справах про адміністративні правопорушення, російський вчений-адміністративіст А. Зубач пропонує окремо закріпити як складову частину права потерпілого на представництво своїх інтересів взагалі, право на отримання потерпілим кваліфікованої юридичної допомоги [7, с.125].

Ще одним безумовним правом потерпілого має бути право на надання йому правової допомоги у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. На думку Р.В. Сілельнікіна, це право логічно розглядати не як захист, а як представництво його прав та інтересів у відповідному провадженні [8, с.101]. Отже, зв'язок захисника у провадженні у справах про адміністративні правопорушення відображається передусім у можливості потерпілого користуватися правовою допомогою, хоча, на жаль, окремо це право потерпілого не закріплено на рівні саме адміністративно-деліктного законодавства. Доцільно усунути дану прогалину.

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, про необхідність зрівняння правового статусу потерпілого та особи, що притягується до адміністративної відповідальності, в першу чергу це стосується комплексу їх прав та обов'язків, що буде цілком відповідати принципу адміністративно-деліктного провадження – рівності учасників процесу перед законом, закріпленому в ст.248 КУпАП.

З урахуванням зазначеного, потребують нормативного закріплення крім прав і обов'язки потерпілого. Слід вказати, що стаття 269 КУпАП взагалі не встановлює обов'язки потерпілого, хоча окремі правові норми КУпАП вказують та їх існування та виконання. Так, ст.185-3 КУпАП встановлено відповідальність за прояв неповаги до суду, що виразилось у злісному ухиленні від явки в суд окремих учасників адміністративно-деліктного провадження, в тому числі і потерпілого. Таким чином для забезпечення виконання завдань адміністративно-деліктного процесу, доцільним є унормування обов'язків потерпілого, шляхом доповнення ст.269 КУпАП частиною 3 такого змісту:

«Потерпілий зобов'язаний: з'являтися за викликом органу (особи), що здійснює провадження у справі; давати правдиві показання; надавати документи, які необхідні для розгляду справи; обов'язку представляти зразки підпису, почерку для дослідження та ін.».

Вище визначені проблеми правового статусу потерпілої від адміністративного правопорушення особи вказують на необхідність удосконалення законодавства в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 р., № 8073-Х // ВВР УРСР. – 1984. – № 51. – С. 1122.
2. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / Центр політико-правових реформ ; автор-упоряд. О. А. Банчук ; рец.: В. К. Колпаков, Д. М. Лук'янець. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.
3. Права людини в діяльності української міліції: науково-практичне видання. / художн.-

оформлювач Б. Є. Захаров – Х. : Права людини, 2009. – 296 с.

4. Сиротяк М. Р. Потерпіла особа як учасник провадження в справах про адміністративні правопорушення / М. Р. Сиротяк // Науковий вісник Львівськ. юрид. ін-ту. – 2005. – Вип. 2. – С. 123–129.

5. Проект Кодексу України про адміністративні проступки : від 26.05.2004 р., реєстр. № 5558.

6. Коломoeць Т. О. Штрафи за законодавством про адміністративні правопорушення України / Т. О. Коломoeць. – Запоріжжя : Верже, 2000. – 240 с.

7. Зубач А. Потерпевший как участник производства по делам об административных правонарушениях: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.14 / Зубач А. – М., 2001. – 156 с.

8. Сінельник Р. В. Захисник у провадженні у справах про адміністративні правопорушення: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Сінельник Р. В. – Запоріжжя, 2008. – 204 с.

Олефіренко Н. А. Особливості правового статусу потерпілої особи як учасника адміністративно-деліктного провадження / Н. А. Олефіренко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 722–726 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11onaadp.pdf>

В межах дослідження змісту правового статусу потерпілої від адміністративного правопорушення особи виокремленні вади його правового регулювання та напрацьовані пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Олефіренко Н.А. Особенность правового статуса потерпевшего лица как участника административно-деликтного производства

В рамках исследования содержания правового статуса потерпевшего от административного правонарушения лица выделены изъяны его правового регулирования и разработаны предложения по усовершенствованию законодательства.

Olefrenko N.A. Features of Legal Status of Victim of Person as a Participant Administratively Delict Realization

Article devoted research of maintenance of legal status of victim from administrative offence of person, to the selection of defects of him legal adjusting and work of suggestions in relation to the improvement of legislation in this sphere.